

Edebiýata baglanan ömür

Category: Edebi makalalar, Edebiýaty
öwreniş, Ertekiler, Hekaýalar, Kitapcy, Medisina, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Edebiýata baglanan ömür EDEBIÝATA BAGLANAN ÖMÜR

Aşgabatdan dolanyp gelen Ataly aga öýüne girip girmänkä aýalyňa ýüzlendi:

– Hüýrjemal, mende birpikir bar, ýaşamaga bizde ozalam ýer ýok däl. Ine, şu täze jaýymyzda oglan okadar ýaly mekdep açaysak nähili bolar?

– Oňa ýetesi sogap iş bolmaz, kakasy, men-ä gaty oňlaýan.

Şol günüň ertesi, Aşgabady etekläp oturan Gökje obasynda Ataly Garryýewleriň giň howlusynda täze gurlan jaýyň maňlaýynda «Mekdep» diýen ýazgy peýda boldy. Bütin ömrüne halal zähmet çekip, öz daban azaby bilen ýaşan, ile-güne ýagşylyk baryny eçilen adamyň bu başlangyjyny bütin oba goldady.

Ataly Garryýewiň ak mekdebine oba oglanlarynyň bir topary höwes bilen gatnap başlady. Olaryň arasynda Baýmuhammet hem bardy. Mekdepde sapak bermek üçin Aşgabatdan ýörite är-aýal Iwanowlary çagyrypdylar. Olaryň biri rus dilinden, beýlekisi bolsa geografiýadan okadýardy. Ataly aganyň aýaly Hüýrjemal eje-de gaty sowatly aýaldy. Ol arap, pars dillerini edil «suw içen» ýaly bilýärdi. Şeýle bolansoň, täze mekdepde okuwyň her günü, her sagady gyzyklydy.

Ataly aga mekdebiň işini ýekeje gün hem nazardan sypdyranokdy. Ýörite derslerden daşary türkmen halkynyň milli däp-dessurlaryny, edebi we taryhy mirasyny öwretmek baradaky alada bu ýerde aýratyn orun tutýardy. Ol döwürde şeýle etmek üçin aýratyn başarnyk, sowat gerekdi. Ataly Garryýewdir onuň aýaly Hüýrjemal eje-de bolsa şeýle häsiýetler jemlenipdi.

Ilkinji başlangyç bilimi öz maşgala mekdebinde alan Baýmuhammetde bilim almaga bolan höwes, hyjuw barha güýçlendi. Ol soňra okuwyny rus mekdebinde dowam etdirdi. 1929-njy ýyldan başlap, ýaňy 15 ýaşyndaka dürli edaralarda terjimeçi, mugallym bolup işe başlaýar. 1938-nji ýylda bolsa işiniň daşyndan

Aşgabat pedinstitutynyň filologiýa fakultetini tapawutlanan diplom bilen, 1939-njy ýylda şol okuw jaýynyň taryh, 1940-njy ýylda bolsa geografiýa fakultetini ekstern görnüşinde tamamlayar.

... Onuň bütin ömri edebiýat, edebiýaty öwreniş ylmy bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Ylymdaky ösüş basgançaklary hem edil işlänindäki ýaly çalt we täsin. Ýurdumyzdaky Dil we edebiýat institutynyň bölüm müdiri, şol institutyň direktory ýaly wezipelerde işlemek bilen edebiýat ylmyň ösüşine önjeýli goşant goşdy. 1942-nji ýylda filologiýa ylymlarynyň kandidaty diýen alymlyk derejesini aldy. Soňra dosentlik derejesine eýe boldy. Ozal hem ylmyň üç ugrundan ýokary bilim hakyndaky diplomynyň barlygyna garamazdan, 1945-nji ýylda Türkmen döwlet medisina institutyny hem okap gutarýar. Şeýlelikde, bir topar hünäriň eýesi bolup, şol ugurlaryň her birinden hem ýeterlik işler bitirýär. Ensiklopedik düşünjeli adamyň ylymdaky bitiren işleri oňa bu ugruň ähli hormatly atlaryny, derejelerini bagyş edýär. Filologiýa ylymlarynyň doktory, professor, Türkmenistan ylymlar akademiýasynyň habarçy agzasy, akademik. Ine, bu atlar onuň ylym basgançaklary, sylag-hormaty. Bulary oňa resmi taýdan berlen – ykrarnamalary hasap etsek, onda Hak tarapyndan berlen, ganyna guýlan beýik adamkärçilik, Watanperwerlik, halallyk, sadalyk hem jemlenipdir. Bu zatlar onuň ýiti zehini, ýadawsyz zähmeti bilen utgaşyp, türkmeniň edebiýat ylmyny belent derejelere göteripdi.

Beýik Galkynyşlar we täze Özgerişler eýýamy türkmen ylmyň we biliminiň alnyndan ak Gün bolup dogdy. Hormatly Prezidentimiziň türkmen halkynyň şan-şöhratyny beýgelden ogullaryna sarpa goýmak baradaky ýörelgesi belent ynsanperwerlikden nyşandyr.

Şeýle şahsyýetleriň arasynda akademik B.Garryýewiň hem adynyň tutulmagy Watan üçin, il-gün üçin iş bitirseň, hemişe ýagşylykda ýatlanjakdygyna güwä geçýär. Hawa, Baýmuhammet agany bu gün ýagşylykda ýatlaýarlar.

Baýmuhammet Atalyýewiç Garryýewiň ýolbaşçylygynda ylmy işi ýazyp, dissertasiýa goran edebiýatçy Öwlüýäguly Ylýasowyň beren gürrüňi ýadyndan çykanok.

... Men ylmy işi ýazyp başlan döwrümiň yz ýanlarydy. Halypam Moskwada işleýärdi. Her hepde-de diýen ýaly hat ýazýardy, ýagdaýlarymy sorýardy. Ylmy işimiň her bölümi bilen aýratyn gyzyklanýardy. Bir gezek ol maňa «Işi ahyrlaberipsiň. Indi Leningrada git. Döwlet kitaphanasyna bar-da, işe dahylly materiallary ýene-de bir gezek degşirip gör» diýdi.

Maňa iş ýerimden 20 günlük rugsat berdiler. Gitdim Leningrada. Baran ýerim dünýäde iň uly hem baý kitaphanalaryň biri bolansoň, gelim- gidimi ýetik eken. Özümiň iş salyşmaly bölümime bardym. «Ine şu ýerden şeýläk seniň gyzyklanýan bölümiň bolmaly» diýdiler. Men kitaphana 2–3 gün gatnap, gözleýän zadymdan uç-derek tapmadym. Eger wagty şeýle ulansam, onda 20 günä däl, bir aýda-da aljak galam ýokdy. Entek ol materiallary tapansoňam iş ýetikdi ahyry.

Dördülenji gün ýürege daş baglap, Moskwa Baýmuhammet Atalyýewiçiň işleýän ýerine – kafedra jaň etdim. «Alym sapakda. Eger juda zerur bolsa ýene-de on minutdan arakesme, jaň etseňiz bolar» diýdiler. Men aýdyşlary ýaly etdim. Halypa sesimi eşideninden tanady. Görmeli, tanyşmaly, bukjalarymdan derek tapmaýanymy, olaryň nirede ýerleşýän ýerine anyklamagy başarmaýanlygymy, hatda ony kitaphananyň hünärmenleriniň hem gözlöp tapyp bilmeýändiglerini aýtdym. Şonda halypam:

– Hany, eliňe kagyz-galam al-da, belle – diýip, şu aşakdakylary aýtdy:

– Eger üýtgetmedik bolsalar – diýip, maňa 920-den başlap, birnäçe bukjanyň belgisini, onuň haýsy gatda, haýsy bölümde haýsy bölümçe-de, bukjalaryň göwrümüne, reňkine çenli çalt-çaltdanýazdyrды welin, kitaphanaçy aýal haýran galmakdan ýaňa doňup galdy. Halypa bilen gürrüňiň gutararyna mähetdel, ol meni şol salgy boýunça bukjalaryň saklanýan ýerine alyp bardy. Görsek, halypanyň aýdyşy ýaly, ähli zat ýerbe-ýer eken. Şonda Baýmuhammet Atalyýewiçiň şeýle ýatkeşligi hakynda men-men diýen hünärmenler haýran galdylar. Onsoň ol ýerde şu hili gürrüňler boldy.

– Men ömrümi şu işe bagyş etdim. Ähli zada beletmikäm öýdüp ýördüm welin, siziň ylmy ýolbaşçyňyzyň ýatkeşligine başegdim. Aýtsaňyz-la, ol bu ýerde soňky gezek haçan bolduka?

– Beýik Watançylyk urşundana öň – diýip, anyk aýdyp bilmedim.
– Diýmek, 25 ýyl ozalky gören zady onuň üçin edil düýn, şu gün görülen ýaly-da onda.

Hawa, BaýmuhammetAtalyýewiç aýratyn zehinli, ýatkeş adamdy. Oňa alym bolup, daýhan ýa talyp bolup edebiýat ylymyna degişli islendik sowaly beräý. Kagyza seretmez, kitabada bakmaz, säginmezem, jogabyňy berer goýberer.

Türkmen edebiýaty öwreniş ylmynda bahasyna ýetip bolmajak miras galdyran Baýmuhammet Garryýewiň işeňňirligi hakynda ony gören, onuň bilen bile işlän adamlaryň gürrüňlerini ýatlamak gyzykly bolsa gerek. Dil we edebiýat ylymlarynyň kandidaty Sary Durdyýew şeýle gürrüň beripdi.

... Ol wagtlar Baýmuhammet Atalyýewiç Moskwada işleýärdi -diýip, Sary aga gürrüňe başlapdy. Menem döredijilik sapary bilen ol ýere barypdym. Ine, bir gün okalgada gabat geldi-de:

– Bo-how, hany ýör, agşam öýe gideli. Şol ýerde bolarsyň, işlärsiň, arasynda gümür-ýamyr ederis diýip, meni alyp gitdi. Moskwanyň etegindäki bir howluda ýaşaýar eken. Uly howly. Bir topar otagy bar. Asudalyk. İşlemäge hemme mümkinçilik bar. Agşamlyk edindik. Az-kem dynç aldyk. Soň işläp başladyk. Maňada işlemäge ýer görkezdi. Halypa uzyn gije işleýärdi. Giň otagyň içinde dürli kitaplary, ýandepderçeler, dürli ýazgyly kagyzlar sergi bolup ýatyrdy. Ol wagtal-wagtal olara seredýärdi, agdaryşdyrýardy, bellikler edýärdi. Öýüň ortarasynda bir hamyr jam doly suw durdy. Sähel gözleri bürlüp ugrasa, şol suwa ýüzüni-gözünü ýuwardy. «Öwhülläp» süpürinerdi. Ýene-de ýazyp başlardy. Gije ýarymdan agyberende beýleki jaýa geçerdi. Ol ýerde-de edil şonuň ýaly ýagdaýdy. Her otagda, ýöne başga-başga ylmy işler ýa-da makala ýazardy. Garaz, ullakan üç otagyň üçüsem, onuň iş otagydy. Bir otagda ýadasa, beýlekä geçip, ýazardy. «Şeýtsem, ýadamok, ukym hem tutanok, öndümlü hem işleýän» diýip aýdardy.

Men her näçe: «Bärde bol-da, işläber»diýse-de, halypanyň iş usulyna çydap bilmedim. Ol gaty işeňňirdi, birbada üç sany iş ýazyp oturanyny gördüm. Belki, Hakdan içen alymlar şeýle bolýandyr».

Türkmen halk döredijiligi aňyrsy-bärisi görünmeýän, çyrpynyp

ýatan umman. Şol ummanyň yşgyna düşen Baýmuhammet Garryýew onuň taryhyny öwrenmek bilen baglanyşykly köp agtaryşlar, gözlegler geçirdi. Alyma bu ugurda eden işleri üstünlik getirdi. Entek maşgala mekedebinde okap ýörkä, halk döredijiligi bilen içgin gyzyklanyp başlaýar. Ertekileri, nakyllary, atalar sözlerini ürç edip ýygnaýar. Dessanlary ýat tutýar. Olary köpçülige okap berýär.

Soň-soňlar ylymdan ýüki ýetensoň, ol ýaşlykda öwrenen dessanlarynyň, halk döredijiliginiň beýleki žanrlaryndan bolan eserleriň manysyny açmak, olaryň taryhy wakalar, geçmiş bilen baglanyşygyny ýüze çykarmak barada ýadawsyz işleýär.

1940-njy ýyldan başlap meşhur alym XVIII-XIX asyr türkmen edebiyatynyň wekilleri Döwletmämmet Azadynyň, Magtymguly Pyragynyň, Mollanepesiň, Aşykynyň, Seýdiniň, Abdyssetder Kazynyň, Kätibiniň, Magrupynyň, Şabendäniň, Şeýdaýynyň, Zynharynyň eserlerini çapa taýýarlady. Olara sözbaşy ýazdy. «Hüýrlukga-Hemra», «Asly-Kerem», «Totynyň hekaýalary», «Melike-Dilaram», «Saýatly-Hemra» ýaly meşhur eserleri çapa taýarlap, neşir etdirdi. «Türkmen halk aýdymlary», «Türkmen halk döredijiligi» «Nakyllar we atalar sözi», «Monjugatdylar» «Türkmen nakyllary», «Türkmen hüwdüleri», «Gorkut ata» kitaby ýaly halk döredijiliginiň dürdäneleri Baýmuhammet Garryýew tarapyndan syntgylanyp köpçülige ýetirildi.

Alymyň köptaraply işinde Magtymguly Pyragynyň döredijitigine bagyşlanar makalalaryň, ylmy derňewleriň giden bir ummandygyny aýtmak gerek. Dürli ýyllarda beýik akyldar şahyrymyz hakynda 60-dan gowrak ylmy makala ýazdy. Şol işleriň jemi 800 sahypadan hem gowrak bolup, «Magtymguly we onuň çeper dili»diýen atly düýpli ylmy monografiýa dünýä indi. Alymyň tagallasy bilen beýik Pyragynyň döredijiligi, şygrylary dünýäniň birnäçe halklarynyň diline terjime edilip, özbaşdak kitap hökmünde neşir edildi. Akademik B.A.Garryýew manyly ömrüniň bütin dowamynda Magtymguly Pyragynyň döredijiligini öwrenmekden daşlaşmady. Bu bolsa oňa uly abraý getirdi. 1993-nji ýylda oňa /aradan çykandan soň/ Türkmenistanyň Magtymguly adyndaky döwlet baýragy berildi.

* * *

Baýmuhammet Atalyýewiç Garryýewiň ylym dünýäsi umman ýaly giň hem çuň. Onuň özüniň akabalary, saglap ýatan dury çeşmeleri bar. Onuň ylym daragtynyň miwelerine guwanyp bilen halypalary, ondan susup alyp, ganmagy başaran şägirtleri bar. Gündogar edebiýatyny öwreniji meşhur alymlar W.A.Gordiyewskiý, N.K.Dmitriýew, Ýe.E.Bertels, A.P.Poseluyewskiý ýaly alymlar bilen ýakyn gatnaşykda bolup, türkmen ylmyny ösdürmekde köp işler alyp bardy. Onuň ýolbaşçylygynda 120- den gowrak ylymlaryň doktorlary we kandidatlary ýetişdi.

Hawa, ylym akabasy olaryň maşgala mekdebinde başlanypdy. Ol akabanyň gözbaşynda Baýmuhammet Atalyýewiç duran bolsa, onuň doganlary Seýit Garryýew – filologiýa ylymlarynyň doktory, fizika-matematika ylymlarynyň kandidaty, iňňän uly açyşlaryň awtory Nury Garryýew, pedagogiki ylymlaryň kandidaty Aba Garryýew dagylar, onuň yzyny alyp göterdiler. Ylym dünýäsine aralaşmak, onda önjeýli iş bitirmek bu maşgalada däbe öwrüldi diýse bolar. Çünki akademik B.Garryýewden başlanan ýol dowam edýär. Bu ýolda Aýnadyr Amangül, Enejandyr Dürli, Şirin Garryýewalaryň, Myrat, Maksat, Adyl Garryýewleriň aýdyň hem il bähbitli, ýurt ähmiýetli maksatlary bar.

Beýik Galkynyş we täze Özgerişler eýýamy ylym-bilime ak ýol açdy. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň parasatly baştutanlygynda ylym döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň birine öwrüldi.

Garryýewleriň maşgalasynda hem ylmyň gadyr-gymmaty birjik-de peselenok. Maşgalanyň gadymdan gelýän ylym akabasy beýik ummana şol goşulyp gidip otyr, gidip otyr.

Nowruz GURBANMYRADOW.

»Edebiýat we sungat«, 18.09.2009 ý. Edebi makalalar